

7.025:[78.072:784.4(497.7)Хаџиманов, В.

Ана Мартиноска

Институт за македонска литература, Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
a.martinoska@iml.ukim.edu.mk

Жарко Иванов

Институт за македонска литература, Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
z.ivanov@iml.ukim.edu.mk

**ЛЕГАТОТ НА ВАСИЛ ХАЏИМАНОВ КАКО КУЛТУРНО
НАСЛЕДСТВО¹**

Клучни зборови: Васил Хаџиманов, легат, фолклористика, етномузикологија, културно наследство.

Наспроти прифатените дефиниции за фолклорот и фолклористиката во 19-тиот и на 20-тиот век и наспроти контроверзиите и нивната променлива употреба покрај сродните термини традиција, усно наследство, народна култура и други, во 21-тиот век сè повеќе се инсистира на нивно приближување кон концептот на нематеријално/духовно културно наследство. Оваа трансформација би требало да значи дека фолклористиката го прифаќа предизвикот да држи чекор со времето и да покаже способност да се приспособува кон новите концепти и дискурси.

Ваквите глобални трендови се видливи во Конвенцијата на УНЕСКО (UNESCO) за заштита на нематеријалното културно наследство, но и во поттикнувањето нови академски програми што ги следат. Денес постои мрежа на универзитети ширум светот што ја поддржува работата на

¹ Трудот е презентиран на XXII Меѓународен симпозиум за балкански фолклор „Фолклористиката и културното наследство“ во организација на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ од Скопје, одржан на 22 ноември 2024 г. во Скопје

УНЕСКО, коишто обединуваат партнери во академијата, граѓанското општество, заедниците и другите засегнати страни во креирањето политики. Нивните полиња на дејствување опфаќаат спроведување истражувања и семинари за нематеријалното културно наследство, развивање етички кодекси во заштитата, подигање на свеста за нематеријалното културно наследство и неговото значење, проучување и подигање на свеста за придонесот на заштитата на живото наследство во одржливиот развој и многу повеќе.¹ Во контекст на овој труд, особено го истакнуваме Универзитетот во Тарту, Естонија, што е домаќин на Катедрата на УНЕСКО за применети студии за нематеријално културно наследство (The UNESCO Chair on Applied Studies of Intangible Cultural Heritage), чија магистерска програма за фолклористика и применето наследство отворена во 2017 година има мисија да обучи специјалисти што се добро упатени во научните пристапи кон народната култура и културното наследство и компетентни креативно да ја користат оваа експертиза во академската средина и пошироко.² Притоа наследството се појавува како клучна категорија што го обликува начинот на кој поединците и заедниците на регионално и на државно ниво се поврзуваат со минатото и ја замислуваат иднината додека се создаваат себеси во сегашноста. Во тој контекст, знаењата за фолклористиката и студиите за применето/критичко наследство помагаат да се овозможи занимавање со традицијата и создавање наследство во контекст на културната различност и промена, препознавање и етичко применување на културното наследство како ресурс во јавниот и невладиниот сектор, занаетчиството, дизајнот на производи, туризмот и другите области од животот.

Од друга страна, истовремено постојат и се развиваат и сосема спротивни ставови што посочуваат на начинот на кој УНЕСКО полека го отфрла терминот фолклор, и од 2001 година сè позачестено инсистира на терминот културно наследство, за со Конвенцијата за заштита на нематеријалното културно наследство во 2003 година, таа промена да стане и официјална. Дефиницијата за нематеријално културно наследство гласи дека тоа „значи практики, претстави, изрази, знаења, вештини – како и

¹ Повеќе видете на следниот линк: <https://ich.unesco.org/en/unesco-chairs-and-unitwin-networks-01333> [Пристапено на 27.1.2025].

² Повеќе видете на следниот линк: <https://kultuuriteadused.ut.ee/en/content/unesco-chair-applied-studies-intangible-cultural-heritage> [Пристапено на 27.1.2025].

инструменти, предмети, артефакти и културни простори поврзани со нив – што заедниците, групите и, во некои случаи, поединците ги препознаваат како дел од нивното културно наследство. Ова нематеријално културно наследство, пренесено од генерација на генерација, постојано се пресоздава од заедниците и групите како одговор на нивната околина, нивната интеракција со природата и нивната историја и им дава чувство на идентитет и континуитет, со што се промовира почитување на културната различност и човечката креативност“. (Конвенција за заштита на нематеријалното културно наследство, член 2).

Очигледно дека културното наследство сега не се сведува само на спомениците и збирките на предмети, туку вклучува и:

традиции или живи изрази наследени од нашите предци и пренесени на нашите потомци, како што се усните традиции, изведувачките уметности, општествени практики, ритуали, свечени настани, знаења и практики во врска со природата и универзумот, како и знаењето и вештините за продуцирање на традиционалните занаети. Како што е очигледно, мноштвото „традиции“ или „животни изрази“ наведени во официјалната дефиниција се преклопуваат речиси точно со она што вообичаено се смета за објекти на проучување на фолклористиката. Со други зборови, со она што обично се смета за „фолклор“. Сепак, се избегнува самиот збор.

(Testa 2016: 228).

Теста објаснува на кој начин идејата за нематеријалното културно наследство добива институционална рамка и конечно создава нова категорија интегрирана во моќниот таксономски систем на УНЕСКО. Во последните децении поимот на нематеријалното наследство полека, но значително и континуирано го проби својот пат во другите општествени и културни области и стана не само етикета, туку и алатка што ја користат социјалните актери за поттикнување социјални преговори, политичко признавање, идентитетски тврдења, религиозни агенди и економски интереси. Ова се случи „и покрај многуте теоретски и исто така фактички проблеми поврзани со самиот поим на нематеријалност: не само што ‘нематеријалното‘ културно наследство обично се вградува во предмети, артефакти и се изведува „материјално“, туку и самото материјално наследство не може да не постои надвор од нематеријална рамка – „нематеријалните“

работи како што се дискурсите, наративите и претставите го прават материјалното (без разлика дали е споменик, уметничко дело, артефакт итн.) општествено препознатливо и значајно...“ (Testa 2016: 230).

Истакнатиот американски професор по фолклористика Ден Бен-Амос (Dan Ben-Amos) во својот труд „Помеѓу нематеријалното културно наследство и фолклорот“ (Between Intangible Cultural Heritage and Folklore) потсетува на историјата на фолклорот, на самиот термин фолклор, како и на фолклористиката како наука. Свесен за проблемите што се појавуваат во фолклористиката, како и нејзината релевантност во академијата и вон неа, тој расправа дека зборот наследство се појавува како обид да се спаси дисциплината и да се врати нејзиниот углед. Иако терминот добива на популарност во Германија и во САД, но и во земјите на УНЕСКО, тој се прашува дали оваа нова димензија на старата приказна значи трансформација на традицијата и дали концептот на нематеријално културно наследство може да послужи како нова парадигма за фолклористиката како научна дисциплина? Признавајќи дека можеби неговиот отпор е прашање на генерациски јаз, Бен-Амос се плаши дека на овој начин истражувањето ќе се трансформира во изложување (transforming research into display).

‘Нематеријалното културно наследство’ се чинеше дека е вистинската разрешница за фолклорната криза, не само во САД и во Германија, туку и кај сите народи што ги обединува УНЕСКО, а фолклористите се насобраа кон него како молец до пламенот. На прв поглед, меѓусебната привлечност изгледаше совршено. Што можеше да биде попривлечно за фолклорот од политичката слобода и културното ослободување по многу години задушјување, а сепак да ја има целосната поддршка од државите и нивните политички водачи? Но хармоничните односи меѓу нематеријалното културно наследство и фолклорот беа краткотрајни бидејќи нивната вродена некомпатибилност не можеше да го одржи овој сојуз. Пакувањето на традиционалната култура за современите потрошувачи ги отфрла симболичките вредности на овие зборови и предмети во нивните заедници. Кога наследството започнува, традицијата завршува. На тој начин едно општество го абдицира својот колективен социјален и културен идентитет и се претвора во инсценирана претстава. Не постои друг начин освен да се заклучи дека со

толку значаен степен на одвоеност, нематеријалното културно наследство не е партнер за дисциплината на фолклорот.

Бен-Амос (Ben-Amos 2019)

Сепак како Бен-Амос да заборава дека и самиот термин културно наследство претрпе извесни промени низ годините, особено во последната декада, па денес тој во себе ги вклучува и ги подразбира нематеријалното, фолклорното и етнографското наследство. Затоа, во однос на овие спротивставени теоретски позиции, нашиот став не е исклучив и не го третира ова прашање како или-или, туку креира извесна помирувачка позиција, односно предлага модел во кој заштитата на културно наследство не исклучува и фолклористичка анализа, напротив се потпира на неа и ја инкорпорира како неопходен чекор кон процесот на заштита на нематеријалното културно наследство.

Пред да преминеме на апликативната елаборација поврзана со нашето досегашно занимавање со архивската оставнина од легатот на Васил Хаџиманов во МАНУ, сакаме да укажеме и на фактот дека иако етномузиколошките и другите архивски материјали се сметаат за нематеријално културно наследство, според светската класификација на културно наследство, архивите и сите архивски материјали се означуваат како движно културно наследство. Според тоа, при процесот на заштита на овој легат како културно наследство на национално ниво, експертите и одговорните лица и институции ќе треба да го земат предвид легатот како движно културно наследство, но и неговата содржина како нематеријално културно наследство. Нашиот досегашен и иден придонес во тој процес е образложен во продолжение на овој труд.

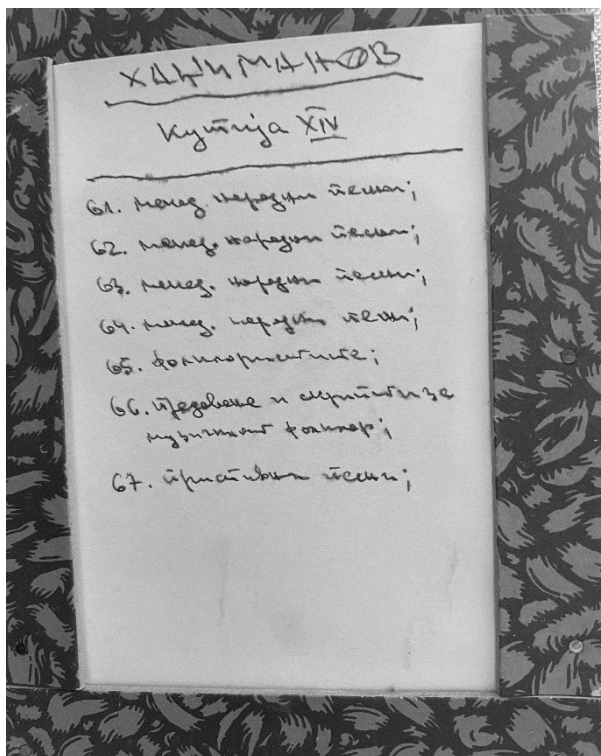
Најпрвин неколку општи податоци за тоа што содржи овој легат на истакнатиот етномузиколог и собирач на народни умотворби Васил Хаџиманов (1906 – 1969), „еден од ретките страсни вљубеници на фолклорот и еден од најнеуморните трагачи по народното и непознатото во него“ (Ристовски 1987: 201), кој се занимавал со собирање и мелографирање на македонските народни песни во текот на целиот свој животен век. Предметите во фондот се разновидни и варираат од фолклорни и етномузиколошки материјали, пишани на рака или снимени на аудио-ленти, преку традиционални народни инструменти и бројни фотографии, па сè до научни трудови, материјали за радиоемисии, разни бележници,

писма, покани и други меморабилии, што значи дека овој фонд што неоспорно спаѓа во категоријата нематеријално културно наследство бара интердисциплинарен пристап кон неговото проучување и објавување. Истовремено, под забот на времето, дел од овие материјали и предмети се во загрозна состојба поради што неминовна е нивна заштита што би опфатила брза идентификација, документација и дигитализација, со сите предизвици што ги носи овој процес.

Според каталогот што го направиле Николче Витковски и Цветанчо Николоски под менторство на проф. Димитрија Бужаровски, бројката на собрани умотворби во легатот изнесува 10.166 песни објавени и необјавени мелограми. Тоа „без сомнение претставува најобеман мелографски опус на некој поединец во досегашната практика при мелографирањето на македонските народни песни“ (Ѓорѓиев 2012: 27). Станува збор за изворни документарни сведоштва и оригинален, автентично собираен етномузиколошки материјал, плод на неговото децениско посветување на неговата собирачка мисија што Хаџиманов ја гледал како трајна обврска, па секогаш кога можел излегувал на терен. Својата дејност ја гледал како задача од национално значење, па за оваа цел не штедел ниту време ниту средства (Хаџиманов 2012: 9), како што вели самиот во својата автобиографија.

При анализата на оставнината на Хаџиманов депонирана во неговиот легат во МАНУ, утврдено е дека од овие десетици илјади песни досега се објавени само околу 800 во текот на неговиот живот и над 200 во нашата книга *Тајачкиите песни од скопскиот земјотрес во 1963 г. (од архивската оставнина на Васил Хаџиманов)* објавена во 2023 година. Тоа значи дека огромна бројка од над 9000 македонски народни песни со децении чекаат да бидат претставени пред македонската јавност. Токму тие се нашата задача. Од импресивниот корпус на Хаџиманов во план е редактирање на најмалку десетина томови со народни умотворби во наредните години, придружени со соодветни научни толкувања. Од нив, за следната година веќе е пријавено монографско издание со избор на околу 200 македонски лирски народни песни, во кое нашата научна студија ќе биде придружена со фототипни мелограми и текстови на песните од архивската оставнина на Хаџиманов, како и со расчитани текстови на песните. Со тоа, ја продолжуваме низата што започна со книгата за тајачките песни, а која се

надеваме ќе продолжи до комплетното објавување на сите материјали од легатот.

Сл.1: Содржината на кутија бр. 14 од легатот на Хаџиманов (сопствена архива на авторите)

Пред објавувањето на првата книга, поради временскиот фактор на пропаѓање на аудиоматеријалите снимани во 50-тите и во 60-тите години на 20 век, овие технички застарени, аналогни формати требаше да се дигитализираат, за да бидат фототипно приложени во монографијата, но и за да се зачуваат од пропаѓање и уништување и за да можат да се користат понатаму. Тоа мораше да биде направено во согласност со светските стандарди за заштита на нематеријално културно наследство. Подоцна, беше направена систематизација, дешифрирање на аудиозаписите и транскрипција на текстовите на народните песни, расчитување на бележниците (свеските) и нотните записи на Хаџиманов и конечно сообразување на

сите извори. Во продолжение следеше и процес на теоретска обработка на тажаленките, најпрвин како жанр, а потоа и како специфичен и репрезентативен корпус. Фолклористичката анализа што ја направивме се задржа на репрезентација на траумата низ мотивите на земјотресот, лирската рефлексija на социоекономската стварност, интимните и симболичките наративи во тажачките песни, како и стилистичките и семантичките во нивната поетика. На тој начин се доби заокружено издание што во целост ги презентира и толкува тажачките народни песни од земјотресот и сите значајни фолклористички и етномузиколошки податоци врзани за нив.

По истиот урнек сега ја подготвуваме следната книга во која има и уште постари записи од дваесеттите и триесеттите години, но паралелно работиме и на трета, како и на биографија на Хаџиманов, што целосно би ги опфатила собирачката, приредувачката, етномузиколошката, етно-органолошката и воопшто сета повеќедецениска академска дејност на Хаџиманов. Во сите наредни изданија, се планира жанровско дефинирање на народните песни, нивна класификација во рамки на групата на лирски народни песни, типологизација на мотивите, анализа на поетиката, семантичките средства и други особености на македонските народни песни во однос на карактеристиките на самите фолклорни жанри на кои им припаѓаат, но и компаративно во јужнословенски, балкански или словенски контекст. Со оглед на фактот дека легатот содржи и албански песни и истражувања на албанските народни инструменти, со помош на соработници се предвидува проучување и на овој дел од неговата оставнина. Кога сме веќе кај народните инструменти, Хаџиманов особено се занимавал со органологијата, што е секако уште едно подрачје што се планира посебно да се адресира. Покрај сето тоа, за нас како научници, посебен предизвик претставува и подготвување на издание со неговите научни трудови, што се систематизираат и се планира да бидат реобјавени во едно издание, во кое ќе бидат подредени по областите што ги покриваат. Последно, но не и најмалку важно, напротив, во врска со исцрпната биографија што се подготвува, се работи на систематизација на стотици артефакти (фотографии, билети и покани за негови концерти, лични документи и др.), се востановува прецизен хронолошки преглед, се организираат информациите за сите паралелни дејности со кои се занимавал Хаџиманов и сето заедно се користи да се идентификуваат неговите најзначајни достигнувања.

2501

5 IX 1960
Зачин В.Х. Иванов

всеп -
Уметно Гочевски
(50г) р.м. интон.
всеп -

Горичански

КАЖИ ВАНЧО ШУМКАРИТЕ - ДАСКАЛИТЕ

Магла падна планињето
Планињето во Велешко
Во Велешко "Бела Вола"
Бела Вола кај Габровник
Во Габровник кај Каревци
Кај Каревци в'коачница

Во маглата Бугарите
Бугарите фашистите
Опколија ковачница
Опколија го ванаа
Го ванаа Ванчо Јакоф
Го ванаа еи врзаа
Го врзаа дотераа
Во Мокрени на средсело
На средсело кај Школото

Го врзаа за дигези
Го врзаа еи прашаа
Кажу Ванчо шумкарите
Кажу Ванчо даскалите

Изговори другар Ванчо
Ој бугари фашисти
Сечите ми руса глава
Не кажувам шумкарите
Шумкарите даскалите

Го забраа го отераа
Отераа Богомила
Богомила - Сеченица (шесност) (во селански) (опи)
Мѝ одсекла руса глава
Со другари шеснаесет инаа

Испевал: Цветко Гочев, 100% инвалид
со придружба - од НОБ родом од село
Мокрени Т. Велешко
Без илукции.
Бареј во селански

Вотти Гочевски (Анастасов)
реф с Мокрени

с Габровник веројатно кај Мокрени -
Бела Вола месност во Габровник
Мокрени што Каревци во селански
Габровник

Зачин В.Х. Иванов

Мокрени

во в'коачница
во в'коачница
во в'коачница
во в'коачница

Сл. 2: Пример од една народна песна со мелограм, ракопис и дешифриран текст (сопствена архива на авторите)

За да може успешно да се финализира овој сериозен и обемен проект, неопходно е претходно да се изврши целосна дигитализација на легатот како културното наследство. Таа би требало да вклучува изработка на дигитален каталог на содржините од легатот, што ќе овозможи обезбедување нов начин на чување и каталогизација, постојан и сигурен пристап до дигитализираните материјали, како и мултимедијална презентација на дигитализирано културно наследство. Притоа целта на дигитализацијата и објавувањето на архивските материјали на Хаџиманов би била да се овозможи научноистражувачка работа и примена во науката и образованието, но особено значајно е нивна употреба во насока на афирмирање во јавноста на дел од националното богатство на македонскиот фолклор. Ако се согласиме дека:

Во современото време фолклористиката го проучува фолклорот, за да му го потврди статусот на културно наследство, а како научна дисциплина го легитимира како своевиден културен феномен. Со тоа и егзактно фолклорот се прифаќа како наследено народно знаење и умевање, каде што се конзервирани најстарите верувања и обредни манифестации на поколенијата пред нас, а истовремено тој претставува и потврда за историското траење на современата нација како судбинска даденост, па дури може и да се толкува и како нејзин културен портрет на духовните вредности

(Велев 2010: 159)

останува наш долг и обврска не само да се заштитат, да се објават и да се зачуваат сите материјали од оставнината на Хаџиманов, туку и соодветно да се протолкуваат и да се легитимираат како наше културно наследство.

Заштитата и презентацијата на загрозеното, а непознато фолклорно богатство што го кријат архивските материјали од легатот на Хаџиманов е најдобар доказ за автентичноста и самобитноста на нашиот народ, па затоа афирмирањето на импресивниот корпус на досега необјавени народни песни собрани од Васил Хаџиманов ќе придонесе за зачувување на македонскиот национален идентитет и културната разновидност на националните заедници од нашата земја, со цел да ја подобриме позицијата на нашата земја на глобално ниво. Ваквиот придонес за зајакнување на културниот идентитет е скапоцен затоа што ова е културно наследство што

има особено значење за општествениот, историскиот и културниот развој на македонскиот народ и другите народи што живеат во Македонија.

Ana Martinoska
Žarko Ivanov

THE LEGACY OF VASIL HADZIMANOV AS A CULTURAL HERITAGE

Summary

The paper deals with the relations between folklore and ethnomusicology on one hand and the protection of cultural heritage on the other. The applied elaboration was made on the legacy of Vasil Hadzimanov, which is a special fund located at the Macedonian Academy of Science and Arts. The paper demonstrates what has been done so far (digitalisation and publication of Lament songs from the Skopje earthquake in 1963) and what needs to be done in future. Having in mind the diversity, type and quantity of objects and artifacts in this fund, it requires an interdisciplinary approach to its study and publication. At the same time, as a consequence of time, some of these materials and objects are in an endangered state, which is the reason why their rapid identification, documentation and digitization are inevitable, with all the challenges that this process brings.

The process of protecting Hadzimanov's legacy as a cultural heritage is important due to the scope of this fund of over 10,000 folk songs, which is an enormous contribution to our national identification and direct confirmation of the Macedonian identity in the past. Moreover, it is a significant indicator of the specificity of Vasil Hadzimanov as a remarkable researcher and collector of folklore and the prospects of preserving his impressive fund for the current and future generations.

Keywords: Vasil Hadzimanov, Legacy, folkloristics, ethnomusicology, cultural inheritance.

Литература:

Кирилични изданија

- Велев, И. 2010. „Фолклорот како културно наследство – Сопствено себепрепознавање во минатото“. *Сѝекѝар*, бр. 55, год. XXVIII, Скопје: Институт за македонска литература, 158–161.
- Ѓорѓиев, Ѓ. 2012. *Васил Хаџиманов (1906 – 1969)*, Скопје: МАНУ.
- Јакимовска-Тошиќ, М. 2021. *Културноио наследство и вредносниите канони*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Мартиноска, А и Ж. Иванов. 2023. *Тажачки песни од скопскиот земјопрес во 1963 з. (од архивскиите материјали на Васил Хаџиманов)*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Ристовски, Б. 1987. „Етномузикологот Васил Хаџиманов“. *Македонскиот фолклор и националната свесит: истражувања и записи*. Скопје: Студентски збор, 201–206.
- Хаџиманов, В. 2012. „Автобиографија“. Ѓорѓиев, Ѓ. *Васил Хаџиманов (1906 – 1969)*. Скопје: МАНУ, 59–73.

Латинични изданија

- Hafstein, Tr. V. 2024. “Folklore and Cultural Heritage: Reflecting on Change”. *Journal of American Folklore*, Vol. 137, Number 543, 16–22.
- Kulturno nasleđe: teorija, percepcija i participacija*. 2017. Zbornik radova, Urednici Marko Škorić, Pavle Sekeruš, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.

Електронски извори

- “UNESCO Chair on Applied Studies of Intangible Cultural Heritage”, <https://kultuuriteadused.ut.ee/en/content/unesco-chair-applied-studies-intangible-cultural-heritage> [Пристапено на 27.1.2025].
- “UNESCO Chairs and UNITWIN Networks dedicated to living heritage”, <https://ich.unesco.org/en/unesco-chairs-and-unitwin-networks-01333> [Пристапено на 27.1.2025].
- Ben-Amos, D. 2019. “Between Intangible Cultural Heritage and Folklore”. *TFH: The Journal of History and Folklore*, Vol. 36, <https://journals.psu.edu/folklorehistorian/article/view/1/8> [Пристапено на 22.12.2024].

Testa, A. 2016. "From folklore to intangible cultural heritage. Observations about a problematic filiation". *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, LX X / 119, <https://diglib.uibk.ac.at/download/pdf/2190137.pdf> [Пристапено на 22.12.2024].

Конвенција за заштити на нематеријално културно наследство (2003), Париз, <https://tinyurl.com/3xhnm7mm> [Пристапено на 24.1.2025].

Ana Martinoska

Žarko Ivanov

VASIL HADJIMANOV'S LEGACY AS CULTURAL HERITAGE

Summary

The paper deals with the relations between folklore and ethnomusicology, on one hand, and the protection of cultural heritage, on the other. The applied elaboration was made on the legacy of Vasil Hadjimanov, which is a special collection located at the Macedonian Academy of Science and Arts. The paper demonstrates what has been done so far (digitalisation and publication of Lament songs from the Skopje earthquake in 1963) and what needs to be done in the future. Having in mind the diversity, type and quantity of objects and artifacts in this collection, an interdisciplinary approach is required to its study and publication. At the same time, as a consequence of time, some of these materials and objects are in an endangered state, which is the reason why their rapid identification, documentation and digitization are inevitable, with all the challenges that this process brings.

The process of protecting Hadjimanov's legacy as cultural heritage is important due to the scope of this collection of over 10,000 folk songs, which is an enormous contribution to our national identity and direct confirmation of the Macedonian identity in the past. Moreover, it is a significant indicator of the specificity of Vasil Hadjimanov as a remarkable researcher and collector of folklore and the prospects of preserving his impressive fund for the current and future generations.

Keywords: Vasil Hadjimanov, Legacy, folkloristics, ethnomusicology, cultural heritage.